

УДК 342.4

Олена Пушкіна,доктор юридичних наук, доцент, завідувач кафедри права
Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля

ОСОБИСТІ ПРАВА ЛЮДИНИ В КОНСТИТУЦІЙНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ

У статті йдеться про особисті права людини. З точки зору теорії права, до цієї категорії належать такі права та свободи, як право людини на життя та його захист, право на повагу та гідність, право на свободу та особисту недоторканність, право на невтручання в особисте життя та на таємницю листування, право на недоторканність житла, право на свободу думки і слова, право на свободу світогляду та віросповідання, право на свободу пересування і проживання. В той самий час перелічені права тісно пов'язані з іншими групами прав людини і громадянина. Так, право на повагу тісно пов'язане з правом на достатній життєвий рівень для себе і своєї родини.

Ключові слова: права людини, право на життя, право на свободу та віросповідання, право на родину, право на здоров'я.

Останнім часом предметом пильної уваги вітчизняних юристів ставали політичні, економічні, соціальні, культурні, економічні права людини і громадянина (більше того, подекуди робилися спроби виділити найбільш проблемні групи прав людини і громадянина щодо їх реалізації в Україні) [1]. Це зумовлено тим, що саме в згаданих галузях відчуваємо численні проблеми, які пов'язані з забезпеченням окремих прав, що належать до цих груп. Активні процеси політичного реформування, вдосконалення та розвитку економічної системи, підвищення значущості проблематики соціального захисту, а також забезпечення культурно-національних прав та інтересів людини і громадянина (включаючи й проблематику захисту прав національних меншин) [2] змушують науковців зосереджувати свої пошуки насамперед у площині аналізу цих груп прав людини і громадянина (зрозуміло, що зараз йдеться про ті розробки в галузі конституційного права, теорії держави та права, предметом яких виступають права і свободи людини і громадянина, їх гарантування та захист). При цьому кожен з дослідників визнає, що реалізація будь-яких економічних, політичних, культурних або екологічних прав можлива лише за тієї умови, якщо держава надійно гарантує особисті права. Однак, як показав досвід державотворення, ситуація з особистими правами виявилася не менш проблематичною, ніж з іншими правами

та свободами людини і громадянина. Адже часто ми стикаємося з порушенням саме особистих прав людини. І це, як ми вважаємо, викликає найбільше занепокоєння, оскільки якщо навіть на цьому фундаментальному рівні держава діє далеко не завжди успішно, то що вже говорити про інші права і свободи громадян, для забезпечення і захисту яких вимагаються чіткі та скоординовані зусилля різних гілок державної влади? Тому, на наше глибоке переконання, актуальним завданням сучасної юридичної науки (звісно ж, воно не обмежується виключно межами науки конституційного права) є звернення до проблем, пов'язаних із реалізацією, гарантуванням і забезпеченням особистих прав і свобод людини і громадянина в чинному законодавстві України.

З точки зору теорії прав людини, до особистих прав людини належать такі права і свободи: право людини на життя та його захист, право на повагу до гідності, право на свободу та особисту недоторканність, право на невтручання в особисте життя та на таємницю листування, право на недоторканність житла, право на свободу думки і слова, право на свободу світогляду та віросповідання, право на свободу пересування і проживання. Практично кожне з названих прав є тісно пов'язаним з іншими правами людини і громадянина, які прийнято відносити до інших груп. Так, право на повагу до гідності особи змушує нас за-

лучати до кола нашого розгляду й таке зафіксоване ст. 48 Конституції України право, як право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг, житло.

Хоча серед сучасних досліджень доволі часто можна зустріти точку зору, яка передбачає необхідність внутрішньої структуризації цієї групи прав людини.

Не вдаючись до дискусії стосовно можливостей класифікації та внутрішнього структурування особистих прав людини і громадянина (адже це питання потребує окремого науково-теоретичного дослідження), зауважимо, що всі перелічені вище особисті права людини знайшли своє відображення в Конституції України (статті 27—35). Щоправда, в даному випадку — коли йдеться про перелік та зміст особистих прав людини — ми повинні брати до уваги не лише Конституцію України, а й міжнародні нормативно-правові акти, в яких закріплено ці права, надається їх перелік та визначається їх зміст.

Скажімо, право на життя проголошується ст. 3 Загальної декларації прав людини, де сказано: «Кожна людина має право на життя, на свободу та особисту недоторканність». Доцільно навести й положення ч.1 ст. 6 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права: «Право на життя є невід'ємним правом кожної людини. Це право охороняється законом. Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя». Дещо в іншій формі це право закріплюється Європейською конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод, у ст. 2 якої міститься норма: «Право на життя охороняється законом. Ніхто не може бути неправомірно позбавлений життя інакше як на виконання смертного вироку, винесеного судом за здійснення злочину, стосовно якого передбачено подібне покарання». Водночас у цій статті сказано, що позбавлення життя не вважається порушенням норм цієї статті, якщо воно є результатом застосування сили, не більш ніж абсолютно необхідної в таких випадках: а) для захисту будь-якої особи від незаконного свавілля; б) для здійснення законного арешту або запобігання втечі особи, яку затримали на законних підставах; в) у випадку дій, що передбачені законом, з метою запобігання заколоту або бунту.

Отже, право на життя є не лише базо-

вим правом, що належить до групи особистих прав і свобод людини і громадянина, а й трактується як невід'ємне та абсолютне право людини. Хоча, кажучи про «абсолютність» права на життя, слід зробити низку уточнень. Перше, що кидається в око, це суто формально-юридичний характер фіксації цього права. Дійсно, як у міжнародних нормативно-правових актах, які ми щойно згадували, так і в чинній Конституції України йдеться не про імперативну норму, яка встановлює заборону на позбавлення життя, а саме про «свавільне» позбавлення життя. Нагадуємо, що в Конституції України ч. 2 ст. 27 логічно побудована наступним чином: «Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя. Обов'язок держави — захищати життя людини».

На основі цього висловлюється думка про те, що право на життя не належить до абсолютних [3]. Більше того, крім суто логіко-юридичного аналізу змісту ст. 27, можна звернутись і до інших законів. Зокрема в Кримінальному кодексі України статтями 36 та 39 передбачено такі випадки, як необхідна оборона та крайня необхідність [4]. Згідно зі ст. 36 необхідною обороною визнаються дії, вчинені з метою захисту охоронюваних законом прав та інтересів особи, яка захищається, або іншої особи, а також суспільних інтересів та інтересів держави від суспільно небезпечного посягання шляхом заподіяння тому, хто посягає, шкоди, необхідної і достатньої в даній обстановці для негайного відвернення чи припинення посягання, якщо при цьому не було допущено перевищення меж необхідної оборони. Відповідно до закону кожна особа має право на необхідну оборону незалежно від можливості уникнути суспільно небезпечного посягання або звернутися за допомогою до інших осіб чи органів влади. Водночас законодавець визнає (ст. 39), що не є злочином заподіяння шкоди правоохоронюваним інтересам у стані крайньої необхідності, тобто для усунення небезпеки, що безпосередньо загрожує особі чи охоронюваним законом правам цієї людини або інших осіб, а також суспільним інтересам чи інтересам держави, якщо цю небезпеку в даній обстановці не можна було усунути іншим засобами і якщо при цьому не було допущено перевищення меж крайньої необхідності. Таким чином, можна зробити

висновок, що в даних випадках може мати місце позбавлення життя іншої особи. Тож, чи суперечить це тезі про «абсолютність» права на життя?

Цікаві міркування з цього приводу висловлює А. Олійник, який, досліджуючи зміст права людини на життя, пише, що кожна людина має невід'ємне та нічим не обмежене право користуватись правом на життя в межах правомірної поведінки [5]. Звертаючись до аргументів А. Олійника, зазначимо, що (як наголошує автор) «лише протиправні дії людини ставлять щодо неї інших людей у стан необхідної оборони чи крайньої необхідності, що може призвести до правомірного позбавлення людини життя» [6]. В цьому сенсі позбавлення життя тієї чи іншої особи розглядається не як акт помсти або свавільного обмеження права на життя, а виключно як крайній спосіб, запобігання загрозі абсолютному та невід'ємному праву на життя інших осіб. З цієї ж точки зору слід розглядати й відмову від такої міри покарання, як смертна кара в Україні.

Звісно, сьогодні цей інститут в Україні не застосовується, однак, як нам видається, аналізуючи право людини на життя, не можна не згадати рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статей 24, 58, 59, 60, 93, 190¹ Кримінального кодексу України в частині, що передбачає смертну кару як вид покарання (справа про смертну кару) від 29.12.1999 р. [7]. Адже ще тоді Конституційний Суд України вказав одразу ж на декілька принципових моментів.

По-перше, розкриваючи зміст невід'ємного права на життя кожної людини, закріпленого у ч. 1 ст. 27 Конституції України, треба враховувати невідповідність смертної кари цілям покарання та можливість судової помилки, коли виконання судового вироку щодо особи, засудженої до смертної кари, унеможлиблює виправлення її наслідків, що не узгоджується з конституційними гарантіями захисту прав і свобод людини і громадянина (ст. 55 Конституції України).

По-друге, Конституція України не містить будь-яких положень про можливість застосування смертної кари як винятку з положення ч. 1 ст. 27 Консти-

туції України про невід'ємне право на життя кожної людини, а отже, смертну кару як вид покарання не можна вважати винятком з невід'ємного права на життя кожної людини, закріпленого у Конституції України.

По-третє, смертна кара як вид покарання суперечить ст. 28 Конституції України, відповідно до якої «ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню».

І нарешті, по-четверте, Конституційний Суд України чітко вказав, що за своїм змістом положення ч. 2 ст. 22 Конституції України передбачають, з одного боку, обов'язок держави гарантувати конституційні права і свободи, насамперед право людини на життя, а з другого — утримуватись від прийняття будь-яких актів, які призводили б до скасування конституційних прав і свобод, а отже — і права людини на життя. Тому позбавлення людини життя державою внаслідок застосування смертної кари як виду покарання, навіть у межах положень, визначених законом, є скасуванням невід'ємного права людини на життя, що не відповідає Конституції України.

Тобто, як бачимо, фактично ще в 1999 р. Конституційний Суд України дав чітке тлумачення тому, який зміст вкладається в конституційне право людини на життя, а також того, що може і чого не може робити держава (державна влада) стосовно цього природного і, як на нашу думку, абсолютного права людини і громадянина.

Хоча, досліджуючи таке фундаментальне право людини, як право на життя, слід звернути увагу на ще один важливий аспект цієї проблеми. Маємо на увазі те, що сьогодні в багатьох міжнародних нормативно-правових актах йдеться не просто про загальне поняття життя людини як біологічної істоти, а й про «якість» цього життя. В цьому сенсі доволі цікавою видається позиція російського дослідника Д. Мутагірова, який поряд з правом на життя відносить до групи базових особистих прав людини ще й право на здорове життя, чи точніше — право на здоров'я [8]. Причому, як зазначає цей автор, намагання інтерпретувати право на здоров'я як одне з соціальних прав людини і громадянина не є правомірним (це право набуває

ознак соціального права лише коли йдеться не про здоров'я як таке, а виключно про проблеми допомоги при лікуванні, про те, чи повинна ця допомога бути платною чи безкоштовною тощо), оскільки лише здорова людина може повною мірою реалізовувати всі інші політичні, соціальні, економічні, культурні права (звісно, це не означає, що люди з фізичними вадами якимось чином обмежуються в своїх правах, але виключно здорове життя є основою добробуту і щастя людини). З цієї точки зору надзвичайного значення набуває здійснення державою необхідного комплексу заходів як щодо поліпшення здоров'я населення, так і щодо профілактики різноманітних захворювань. І це цілком зрозуміло, оскільки реалізація права на здоров'я можлива лише за умови функціонування загальної системи заходів, спрямованих на оздоровлення як усього населення країни, так і окремих верств громадян.

Водночас поряд із правом на життя та правом на здоров'я до групи особистих прав людини відносять право на сім'ю. При цьому сама сім'я розглядається в першу чергу як осередок, що здатен продукувати нове життя, життя нових громадян. У цьому сенсі, на нашу думку, право на сім'ю має розглядатись поряд з такими базовими особистими правами людини, як право на життя та право на здоров'я. На жаль, останім часом в Україні спостерігається різке загострення проблем функціонування сім'ї як осередка відтворення населення та зниження її демографічного потенціалу. Нині поглибилася деформація шлюбно-сімейних процесів, започаткованих ще в 60-х роках минулого століття. Поширилися такі явища, як відкладання шлюбів і народження дітей, безшлюбне материнство та соціальне сирітство (покинуті батьками діти), зменшилася кількість зареєстрованих шлюбів. До речі, про глобальну значущість цієї проблеми свічить і те, що програмою дій Міжнародної конференції з питань народонаселення і розвитку (м. Каїр, 1994 р.) було передбачено створення у суспільстві державного інституціонального механізму і сприятливого середовища для забезпечення права людини на сім'ю. Багато в чому під впливом цієї програми в Україні було розроблено Концепцію демографічного розвитку на 2005—2015 роки, яка

була схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 08.10.2004 р. [9].

Втім, як було зазначено вище, до основоположних особистих конституційних прав і свобод людини і громадянина, крім права на життя, права на здоров'я та права на сім'ю та приватне життя, відносять ще низку важливих прав. Серед них маємо, безумовно, згадати так зване право на свободу. Подібний зворот жодною мірою не слід сприймати як намагання поставити під сумнів ані саме це право, ані його значущість у системі особистих прав людини. Тому, пояснюючи, що саме ми мали на увазі, зауважимо наступне. Річ у тім, — і це, на нашу думку, надзвичайно важливе для аналізу системи особистих прав людини і громадянина, — що стосовно цього права в різних дослідженнях вживаються дещо різні поняття. Так, наприклад, одні автори пишуть про «право на свободу», маючи на увазі право на особисту недоторканність (до речі, у ст. 29 Конституції України ці два права — на свободу та особисту недоторканність — поєднано у межах першої частини так: «Кожна людина має право на свободу та особисту недоторканність»). Для інших науковців-юристів право на свободу тлумачиться значно ширше — як право людини здійснювати будь-які правомірні дії. Також можна зустріти й таку інтерпретацію змісту цього права, коли воно пояснюється як своєрідна заборонна норма щодо держави стосовно її можливостей регламентувати визначену поняттям свободи сферу автономності індивіда (такий підхід правознавців до аналізу змісту та сутності права на свободу властивий, перш за все, прибічникам ліберальної теорії права). При цьому «право на свободу» розглядається як основа постановня та розвитку громадянського суспільства, основною метою якого, на думку деяких авторів, є, в першу чергу, захист приватних прав та інтересів людини від надмірного тиску з боку держави [10]. Такий відомий дореволюційний вітчизняний юрист, як М. Хлебніков, вказував, що право на свободу як основоположне особисте право людини конститується з трьох елементів: свободи думки, свободи діяльності та свободи відносин [11].

Розв'язуючи цю проблему, варто звернути увагу на те, що в самому терміні «право на свободу» поєднано одразу два ключові поняття, які зустрічаємо в назві

другого розділу Конституції України. А саме: поняття «право» та поняття «свобода». Тому, виходячи з логіко-юридичної конструкції поняття «право на свободу», можемо висновувати, що право на свободу є не так правом на ту чи іншу конкретну свободу (свободу думки, слова, совісті, пересування, вибору місця проживання, вибору професії тощо), як конституційно закріпленою свободою людини, яка встановлює межі та можливості для державного втручання в життя особи, а також задає для держави певну програму діяльності, яка повинна узгоджуватися з вимогами забезпечення та захисту свободи людини. В цьому сенсі, як нам видається, право на свободу майже дорівнює за своїм значенням праву на життя, оскільки так само, як ми погоджуємося з тим, що в самому понятті «людина» міститься предикат «жива», ми маємо погодитися й з тим, що ця людина є ще й вільною. Інакше кажучи, ставлячи людину об'єктом правового аналізу і розглядаючи її як носія певних прав, ми від самого початку виходимо з того, що ця людина є, по-перше, живою і, по-друге, вільною. До речі, у XVIII ст. цю думку абсолютно чітко висловив І. Кант, який писав: «Поняття права повністю впливає з поняття свободи людини». Причому саму свободу людини І. Кант тлумачив як перший апріорний принцип громадянського стану [12].

Таким чином, право на свободу є невід'ємним та природним правом людини в тому сенсі, що це право ми виводимо з самого поняття «людина», як воно застосовується в юридичній науці, коли йдеться про людину як суб'єкта права. Разом із тим, таке загальне визначення, як «право на свободу», дозволяє нам зробити висновок, що в безпосередній практиці суспільних відносин воно завжди постає як право на свободу у тій чи іншій конкретній сфері. Зокрема це — право на особисту недоторканність (чи ще його можна було б визначити як право на фізичну свободу), право на свободу пересування, право на свободу слова, право на свободу думки, право на свободу світогляду і віросповідання, право на приватну свободу (право на недоторканність житла, право на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції). Якщо ж так, то, виділяючи в системі особистих прав людини і громадянина рівень фун-

даментальних або основних прав, маємо вказати, що до нього фактично належать лише два права: право на життя та право на свободу. Кожне з них набуває своєї конкретизації в низці інших особистих прав. Так, право на життя конкретизується в праві на захист цього життя та праві на гідність. Що ж до права на свободу, то воно реалізується як право на свободу слова, право на свободу думки, світогляду та віросповідання, право на приватну свободу, право на фізичну свободу (право на особисту недоторканність).

Хоча, порівнюючи ці два основні особисті права людини (право на життя та право на свободу), доцільно вказати на певні відмінності не лише стосовно їх змісту, а й щодо їх забезпечення. Маємо на увазі те, що право на життя практично не вимагає від держави жодних інших норм, крім конституційних, які б його конкретизували або створювали спеціальні гарантії його забезпечення. В цьому сенсі всі ті норми, які ми аналізували вище в контексті висвітлення права на життя, стосувались якраз тих випадків, коли особа порушує право на життя інших осіб, що дає підставу державі вживати адекватних заходів для ліквідації загрози праву на життя інших осіб (інших людей). Тобто всі ті міри (насамперед смертна кара), які можуть тлумачитись як порушення державою права на життя тієї або іншої людини, всі ті юридичні норми, що можуть вступати в дію у випадку застосування інституту смертної кари, за своїм змістом мають винятковий характер. А отже, держава, власне, повинна діяти не шляхом сприяння забезпеченню (в тому числі й нормативно-законодавчому) права на життя, а шляхом запобігання порушенням цього права. В цьому розумінні діяльність держави щодо забезпечення права на життя має негативний характер (ще раз наголосимо, що зараз ми не ототожнюємо такі терміни, як «право на життя» та «право на гідне життя»). Тобто вона спрямовує свою увагу на запобігання будь-яким його можливим порушенням.

На відміну від цього, право на свободу не може бути забезпечене, якщо відсутні необхідні законодавчі акти, які б гарантували його в усіх тих конкретних сферах, де воно може реалізовуватися. При цьому ми жодною мірою не повинні обмежуватись виключно зверненням до змісту

частин 2, 3, 4, 5 та 6 ст. 29 Конституції України. Справді, обмеження фізичної свободи (арешт, тримання під вартою) є істотним обмеженням загального права на свободу. В цьому плані крайньою мірою обмеження фізичної свободи слід вважати інститут довічного позбавлення волі, який передбачається ст. 64 чинного Кримінального кодексу, де вказується, що довічне позбавлення волі встановлюється за вчинення особливо тяжких злочинів і застосовується лише у випадках, спеціально передбачених Кодексом, якщо суд не вважає за можливе застосовувати позбавлення волі на певний строк. Причому інститут довічного позбавлення волі не застосовується до осіб, що вчинили злочини у віці до 18 років і до осіб у віці понад 65 років, а також до жінок, що були в стані вагітності під час вчинення злочину або на момент постановлення вироку.

Однак, все ж таки, слід наголосити, що будь-які інші аспекти законодавчого забезпечення права на свободу є не менш значущими, ніж у випадку фізичної свободи людини. Тут маємо визнати, що далеко не всі з перелічених у Конституції України свобод людини знайшли своє всебічне законодавче забезпечення і захист. Насамперед це стосується свободи слова, а також забезпечення державою приватної свободи громадян у частині щодо таємниці листування та інших видів приватної комунікації громадян. Дещо інша ситуація складається стосовно свободи совісті та віросповідання. З одного боку, маємо засвідчити, що, крім Конституції України, це право законодавчо регулюється Законом України «Про свободу совісті та релігійні організації» від 23.04.1991 р. [13]. Так, у ст. 3 Закону чітко зазначається, що кожному громадянину в Україні гарантується право на свободу совісті, яке включає свободу мати, приймати і змінювати релігію або переконання за своїм вибором і свободу одноособово чи разом з іншими сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати неякої, відправляти релігійні культи, відкрито виражати і вільно поширювати свої релігійні або атеїстичні переконання. При цьому, за законом, ніхто не може встановлювати обов'язкових переконань і світогляду, не допускається будь-яке примушування при визначенні громадянином свого ставлення до релігії, до сповідання або відмови від сповідан-

ня релігії, до участі або неучасті в богослужіннях, релігійних обрядах і церемоніях, навчання релігії. З другого боку, багато питань, пов'язаних із забезпеченням цього права, виникають тоді, коли ми стикаємося з недотриманням конституційного постулату щодо відокремлення церкви від держави.

Хоча, досліджуючи право людини на свободу, слід звернути увагу на ще один надзвичайно важливий момент. Річ у тім, що, як показує досвід сьогодення, значна кількість свобод, які встановлюються Конституцією України, все ж таки не носять суто негативного характеру. Дійсно, якщо розглянемо таке право, пов'язане з реалізацією свободи слова, як право на інформацію, то воно за своїм змістом реалізується не лише на підставі гарантування людині певної сукупності можливостей щодо вільного отримання та розпорядження інформацією, а й завдяки створенню відкритої та прозорої системи державної влади [14]. Зараз ми, звісно ж, виключаємо з поля нашого розгляду всі ті випадки, коли інформація має ознаки державної таємниці або є інформацією приватного характеру і може зашкодити інтересам держави або інших осіб. Нагадаємо, що згідно із Законом України «Про державну таємницю» від 21.01.1991 р. державна таємниця — це вид таємної інформації, що охоплює відомості у сфері оборони, економіки, науки і техніки, зовнішніх відносин, державної безпеки та охорони правопорядку, розголошення яких може завдати шкоди національній безпеці України та які визнані у порядку, встановленому цим Законом, державною таємницею і підлягають охороні державою [15]. Причому, як справедливо вказує Л. Качан, право громадян на об'єктивну інформацію про діяльність органів державної влади водночас виступає в формі їх обов'язку постійно функціонувати у прозорому режимі [16].

Таким чином, як бачимо, особисті права людини і громадянина, які, на думку більшості вчених-юристів, повинні вважатися основою загальної системи прав і свобод людини і громадянина, хоча й знайшли своє відображення та закріплення на рівні Конституції України, але далеко не завжди забезпечуються належною мірою в сучасній Україні. При цьому, на нашу думку, зараз є всі підстави говорити про дві основні групи причин, що ви-

никають у зв'язку із забезпеченням особистих прав людини і громадянина в Україні. Одну з таких груп можна визначити як «юридичні причини». Тут йдеться, в першу чергу, про рівень сформованості системи законодавства, яка б створила та запровадила реальні механізми забезпечення особистих прав людини, а також сприяла формуванню ефективного контролю за їх дотриманням. На жаль, існує надзвичайно велика кількість винятків (які, до речі, часто встановлюється навіть не законами, а підзаконними нормативно-правовими актами), що дозволяють порушувати базові особисті права людини, тією чи

іншою мірою втручатися в її особисте життя, невиправдано звужувати чи обмежувати її фундаментальні свободи.

Іншу групу причин, які суттєво обмежують можливості забезпечення особистих прав людини в Україні, складають причини загальносоціального характеру. Адже навіть коли йдеться про особисті права, не можна не враховувати, що на забезпечення та захист особистих прав людини впливають загальна політична, економічна та соціальна ситуація в країні, а також можливості здійснювати ефективну державну політику в зазначених галузях.

ПРИМІТКИ

1. Француз Т. А. Політичні права в структурі конституційно-правового статусу людини і громадянина / Т. А. Француз // Держава і право : зб. наук.праць. Юридичні та політичні науки. — К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2003. — Вип. 22. — С. 168—175.
2. Алмаші І. М. Реалізація прав національних меншин в Україні на загальнодержавному рівні / І. М. Алмаші // Держава і право : зб. наук. праць. Юридичні та політичні науки. — К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2004. — Вип. 23. — С. 165—168.
3. Конституція України : наук.-практ. ком. / ред. кол. В. Я. Тацій, Ю. П. Битяк, Ю. М. Грошевий. — К. : Ін Юре, 2003. — С. 135.
4. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. // Відомості Верховної Ради України. — 2001. — № 25—26. — Ст. 131.
5. Олійник А. Ю. Зміст конституційного права людини на життя / А. Ю. Олійник // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України. — 2001. — № 3. — С. 7—8.
6. Колодій А. М. Права людини і громадянина в Україні / А. М. Колодій, А. Ю. Олійник. — К. : Юрінком Інтер, 2003. — С. 170—171.
7. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статей 24, 58, 59, 60, 93, 190¹ Кримінального кодексу України в частині, що передбачає смертну кару як вид покарання (справа про смертну кару) від 29.12.1999 р. // Конституційний Суд України. Рішення. Висновки. 1997—2001 рр. : у 2 кн. / відп. ред. П. Б. Євграфов. — К. : Юрінком Інтер, 2001. — Кн. 1. — С. 497—503.
8. Мутагіров Д. З. Права и свободы человека: Теория и практика / Д. З. Мутагіров. — М. : Университетская книга ; Логос, 2006. — С. 167—172; Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції Державної програми запобігання та лікування серцево-судинних і судинно-мозкових захворювань на 2006—2010 роки» від 16.03.2006 р. // Офіційний вісник України. — 2006. — № 9. — Ст. 542.
9. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції демографічного розвитку на 2005—2015 роки» від 08.10.2004 р. // Офіційний вісник України. — 2004. — № 41. — Ст. 2719.
10. Довбуш І. В. Конституційно-правові гарантії політичних прав громадянина України / І. В. Довбуш // Держава і право : зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки. — К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2004. — Вип. 26. — С. 138.
11. Хлебников М. Право и государство в их обоюдных отношениях / М. Хлебников // Антологія української юридичної думки : в 6 т. / гол. редкол. Ю. С. Шемшученко. — К. : Юридична книга, 2002. — Т. 1. — С. 181.
12. Кант И. О поговорке «Может быть, это и верно в теории, но не годится для практики» / И. Кант // Основы метафизики нравственности. — М. : Мысль, 1999. — С. 534—535.
13. Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації» від 23.04.1991 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1991. — № 25. — Ст. 283.

14. Тодика Ю. Конституційний принцип гласності як гарантія основних прав і свобод громадян / Ю. Тодика, В. Сєрьогін // Право України. — 1998. — № 6. — С. 23.

15. Закон України «Про державу таємницю» від 21.01.1994 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1994. — № 16. — Ст. 93.

16. Качан Л. Відкритість та прозорість органів державної влади як складова демократизації суспільства / Л. Качан // Формування демократичного та ефективного державного управління в Україні : матер. наук.-практ. семінару (11—12 березня 2002 р.) / за заг. ред. В. І. Лугового, В. М. Князева. — К. : УАДУ, 2002. — С. 93—103.

Пушкина Елена. Личные права человека в конституционном законодательстве Украины.

В статье рассматриваются личные права человека. С точки зрения теории права к личным правам человека относятся такие права и свободы, как право человека на жизнь и ее защиту, право на уважение и достоинство, право на свободу и личную неприкосновенность, право на невмешательство в личную жизнь, на тайну переписки, право на неприкосновенность жилья, право на свободу мысли и слова, право на свободу мировоззрения и вероисповедания, право на свободу передвижения и проживания. В то же время названные права тесно связаны с другими группами прав человека и гражданина. Так, право на уважение тесно связано с правом на достойный уровень жизни для себя и своей семьи.

Ключевые слова: права человека, право на жизнь, право на свободу вероисповедания, право на здоровье, право на семью.

Pushkina Olena. Private human rights in constitutional legislation of Ukraine.

The article deals with the personal human rights. Regarding the theory of law the personal human rights include such rights and freedoms as human right to life and its protection, the right to honour and dignity, right to freedom and personal inviolability, right to non interference into personal life of correspondence secret, right to habitation inviolability, right to freedom of opinion and speech, right to freedom of world view and religion, right to freedom of travel and residence. At the same time the mentioned above rights are closely connected with other groups of human and personal rights. For example, right to be respected is closely connected with to worthy standard of life for smb and smb's family.

Key words: human rights, right to life, right to freedom of religion, right to health, right to family.